

[K] **EEN SPEL MET STEEDS NIEUWE REGELS.
DE ZACHTE RADICALITEIT IN HET THEATER
VAN JETSE BATELAAN**

Waar niets is, kan alles ontstaan. Wie het parcours van de Nederlandse regisseur Jetse Batelaan (1978) bekijkt, ziet dat die slechts schijnbare paradox de oergedachte is waaruit een aantal andere tegenstellingen vertrekken, de een al bokkiger dan de ander. Eerst breekt Batelaan elke verwachting over wat (jeugd-, politiek, “relevant”, ...) theater is tot op de grond af: dit gaan we nu lekker even niét doen. Vervolgens laat hij zijn gedesoriënteerde toeschouwer rondtollen, tot die wat er op het toneel gebeurt alleen nog kan terugleiden tot zijn meest basale referentiepunt: zichzelf. “Ik weet niet waarover dit gaat, maar het heeft wel heel erg met mij te maken.” Het verhaal mag dan vaak duister blijven, de mededeling komt scherp en helder over. Die grillige aanpak, die indruist tegen de hapklare verkoopbaarheid die de overheid van theater verwacht, maakt Batelaan tot de interessantste én meest recalcitrante regisseur van het moment.

Door Batelaans oeuvre lopen twee sporen. Er is de “komiek”, het absurde, het groteske, het brutale:

geworteld in de donkere sprookjes van Roald Dahl en de progressieve Nederlandse televisie van de jaren tachtig, waarnaar de jonge Batelaan, tot consternatie van sommige meer terughoudende familieleden, van zijn ouders mocht kijken. Daarnaast de lyriek van de uitgestrekt polder van Flevoland waar het gezin woonde: de leegte van de natuur, de stilte van het grote (culturele) niets – een nietsigheid die Batelaan zegt “omarmd” te hebben, een “heerlijke woestijn”. De zoektocht naar verbinding van beide sporen vormt de kern van Batelaans artistieke signatuur. Hoe kunnen in die woestijn de meest verbazingwekkende fata morgana’s ontstaan? Hoe kunnen volstrekte a-theatraliteit (de realiteit, het “echte” leven) en hyper-theatraliteit (absurditeit, het groteske) samengaan? Eye-opener is voor Batelaan de film *Dancer in the Dark* van Lars von Trier, waarin een naturalistische realiteit in de Dogma-stijl naadloos overgaat in de meest artificiële der kunstvormen: de musical. De film slaat bij hem in als een bom. “Ik zou nog steeds willen betogen dat alles wat ik sindsdien heb gemaakt musical is.”

Batelaan studeert aan de regieopleiding in Amsterdam en zodra hij de sleutel tot zijn eigen taal heeft ontdekt, gaat het snel. Het Oostendse

Beeld uit *Ja, ja, ja, jullie hebben hele mooie spulletjes* van Jetse Batelaan uit 2014, Foto Kurt van der Elst.

zomerfestival Theater Aan Zee bekroont *Echte vrouwen joggen in regenpak* (2001) met de Jong Theaterprijs. Bij Maas theater en dans maakt hij een bekroond vierluik jeugdvoorstellingen, het Ro Theater in Rotterdam nodigt hem uit, in 2013 volgt hij Floor Huygen op als artistiek leider van het jeugdtheaterhuis Theater Artemis in 's-Hertogenbosch. In weerwil van de idee dat jeugdtheater op de een of andere manier “voorzichtig” moet omgaan met zijn publiek, gaat Batelaan daar juist brutaal tegen in. Niet zozeer door “gewaagde” thema’s aan te snijden, als wel door de soms gekmakende vorm. De ontregeling van het jonge kijken schuilt vooral in het spelen met tijd, ruimte, abstractie. *Voorstelling waarin hopelijk niets gebeurt* (2006, 8+) confronteert de extreem op actie gerichte kinderen met verveling. *De dag dat de papegaai zelf iets wilde zeggen* (2014, 14+) is een plotloze performance waarin drie naamloze personages niets anders doen dan elkaar napraten. In zijn jeugdvoorstellingen kristalliseert zich Batelaans “komiek” het sterkst uit, met een zachte maar besliste radicaliteit. “Voor kinderen wil ik iets maken dat buiten de orde valt. Ze kennen de theaterregels minder goed dan volwassenen, en dat

is een prettig uitgangspunt. Je doet net níét wat ze van je verwachten. Je maakt nieuwe regels om je spel te spelen, en je nodigt hen uit daarin mee te gaan.”

In zijn voorstellingen voor volwassenen zoekt Batelaan sterker naar lyriek, naar een zachtere, melancholische ervaring. *Toe vader, drink* (2005) en *Reuzen* (2011) schetsen de stuntelende, onvermogene mens die hard zijn best doet, maar telkens weer het deksel op de neus krijgt. De personages zijn nooit intrinsiek slecht: ze weten zich alleen zo moeilijk staande te houden in het leven, ze maken de verkeerde keuzes en falen keer op keer. Batelaan toont hun mislukking, maar veroordeelt die niet. “Mededogen is mijn voornaamste kompas”, zegt hij daarover, “vanuit een groot besef van mijn eigen feilbaarheid. Ik denk dat er weinig misdragingen zijn waar ik zelf buitenva.” De lach die diep verankerd zit in zijn voorstellingen is dan ook geen agressieve, maar een genereuze lach – geen uitlachen maar een toelachen, in een gebaar van herkenning. “Als er een clown op z’n neus gaat, herken ik m’n eigen vallen.” In die menselijke grondtoon schuilt een politieke stellingname, al is die minder direct leesbaar dan bij theatermakers die het expliciet hebben over een actueel fenomeen.

Beeld uit *Voorstelling waarin hopelijk niets gebeurt* van Jetse Batelaan uit 2006, Foto Joep Lennarts.

Batelaans mededogen is een verzet tegen de maatschappelijke visie die zich in Nederland bij uitstek vertaalt in het buzzword “excellentie”. “De hele idee van excellentie vind ik waardeloos – daar zit het hem niet, daar gaan we elkaar niet in vinden. Als we met z’n allen alleen maar gaan focussen op “excelleren” wordt het een eenzame bedoening.”

In de voorstelling *Ja, ja, ja, jullie hebben hele mooie spulletjes* (2014, 10+) wordt de “dictatuur van het succes” expliciet gekoppeld aan een begrip als materialisme. Maar naast een inhoudelijke thematisering vertaalt Batelaans politieke in steek zich ook in vormelijke keuzes, zoals de manier waarop hij in zijn voorstellingen omspringt met tijd. Sinds de boeken van filosoof Joke Hermsen en recentelijk ook *24/7: Late Capitalism and the Ends of Sleep* van Jonathan Crary (over de manier waarop het kapitalisme onze tijd en zelfs onze slaap rooft) zijn we ons bewust van de kracht van stilstand als bewuste barrière tegen een doldraaiende consumptiedruk. Het besef dat verveling, nietsdoen of tussentijd “subversieve” begrippen zijn geworden leidt zowel in Vlaanderen als in Nederland tot sobere, minimalistische voorstellingen waarin stilte of een gebrek aan actie centraal staan. Benjamin Verdoncks *Notallwhowanderarelost* (2014, Toneelhuis) is er zo eentje, maar ook het werk van Lotte van den Berg – generatiegenoot van Batelaan – mikt eerder op een woordloos, fysiek samenzijn dan op de hapklare invulling van een verhaal. *De dag dat de papegaai zelf iets wilde zeggen* begint met een frustrerend aantal valse starts: “Dan kunnen we nu beginnen”, klinkt het wel honderd keer, maar het toneelstuk wil maar niet uit de startblokken schieten. Batelaan manipuleert op een gewaagde manier de tijd: ook dat, of misschien juist dat, is politiek.

De theatraliteit van het theater wordt voortdurend ontmanteld en blootgelegd, maar niet om het medium daarmee af te breken, integendeel. Batelaan noemt zijn “anti-theater” net een “verhevigde vorm van theaterliefde”. De idee is dat het allermooiste aan theater zijn bestaansvoorwaarde zelf is: het samenzijn van performers en publiek in één ruimte, de ongedeelde aandacht die ze voor elkaar hebben, de ervaring die ze gemeenschappelijk delen – het maakt van theater “de laatste analoge schuilplaats op deze wereld”. De ontmoeting zelf is belangrijker dan de behaagzieke afleiding van een vals drama. “De

leugen van het drama is dat het zichzelf tot het centrum maakt, alsof het conflict dat wordt nagespeeld van belang is – dat is niet zo. Ik ben allergisch voor conflict, ik kan er niet naar kijken. Ik maak het theatermedium opzettelijk stroef, om te laten voelen dat we daar echt zitten, samen, en dat dat toch het allermooiste is.”

Komiek te midden van lyriek, herkenning in de vervreemding, politiek theater zonder pamflet, theater dat geen theater wil zijn... Het wekt weinig verwondering dat Batelaans theater geen speek naar ieders bek is. De regisseur begrijpt dat. “Wie naar een voorstelling van Theater Artemis komt kijken heeft weinig garanties. Er is geen grote titel, de spelers zijn geen vedetten, de vorm is vreemd of onvoorspelbaar. Sommige mensen hebben daar te weinig houvast aan, en dat veroordeel ik niet.” Met Theater Artemis wil Batelaan uitzoeken hoe hij publieksgroepen die liever wat vastere grond onder de voeten voelen – zoals scholen – tegemoet kan komen. De trouwste groep *aficionado's* vindt die onvoorspelbaarheid juist een uitdaging. Dit zijn mensen die in theater hopen te vinden wat ze niet zochten, of die, in Batelaans woorden, op zoek zijn naar “een ongewis avontuur”.

EVELYNE COUSSENS

www.artemis.nl
